

F.A.Hayek som velfærdsliberalist

Om forholdet mellem frihed og statsmagt i Hayeks tænkning.

af Mogens Lilleør

Friedrich August von Hayek (1899-1992) efterlod sig ved sin død et omfangsrigt samfundsfilosofisk og økonomisk værk (han modtog nobelprisen i økonomi i 1974). Værket læses ofte som et opgør med det noget blandede idegrundlag bag de moderne vesteuropæiske velfærdsstater, dvs. markedssocialisme, keynesiansk inspireret økonomisk filosofi, ideen om socialretfærdighed og retspositivismen, og så selvfølgelig den sovjetiske planøkonomi. Hayek er på denne baggrund blevet hyldet og dyrket som neoliberalismens 'grand old man', hvilket også er begrundet med den vægt han lægger på det enkelte individs frihed. I diskussionen om fordelingsretfærdighed karakteriseres han ofte som libertarianer. Men han peger selv på et vist slægtskab med egalitaristen John Rawls¹. Selvom der ikke skal herske tvivl om, at Hayeks filosofi adskiller sig væsentligt fra de nævnte ideer, og at han eksplicit afviser samfundsplanlægning der er direkte utilitaristisk konciperet, såvel som han afviser tjenstbaserede fordelinger, så er det alligevel misvisende at gøre ham til modstander af enhver form for velfærdsstat. Det er mit formål med nærværende artikel, dels at vise, at Hayeks kritik af velfærdsstaterne først og fremmest er en kritik af den måde, som staterne har søgt at fremme og sikre velfærden på, men ikke en kritik af at staten medvirker til at sikre borgernes velfærd, dels at vise at forudsætningen for Hayeks position, hans opfattelse af frihed, også konstituerer en afgørende svaghed i hans politiske filosofi. Jeg vil i det følgende fremhæve Hayeks slægtskab med velfærdsstaten frem for, som det er den almindelige læsning, at betone modsætningen mellem dem. Hayek ønskede ikke så meget at afskaffe velfærdsstaten som at reformere den:

"... the services which the government can render beyond the enforcement of rules of just conduct are not only supplementary or subsidiary to the basic needs which the spontaneous order provides for. They are services which will grow in volume as wealth and the density of population increase, but they are services which must be fitted into that more comprehensive order of private efforts which government neither does nor can determine, and which ought to be rendered under the restrictions of the same rules of law to which the private efforts are subject."²

Hayeks 'velfærdsliberalisme' indebærer ligesom rettighedsliberalismen og den økonomiske liberalisme skepsis overfor statslige indgreb i privatsfære og økonomi, men accepterer samtidig modsat disse staten som en vægtig aktør i samfund og marked. Det kunne ligne en umulig opgave at forene disse synspunkter, men hvis statens indgreb er i overensstemmelse med markedsmaskineriet, så mener Hayek det kan lade sig gøre. Med en lettere omskrivning af en 'Adam Smith'-metafor gælder det, at lovgiveren aldrig må dirigere de forskellige medlemmer i et samfund sådan som hånden dirigerer brikkerne på et skakbræt. Hver enkelt brik på det store skakbræt, det menneskelige samfund, har sit eget bevægelsesprincip. Hvis

¹ F.A.Hayek, 1976, s.100, s.183 n.44: Hayek mener den 'socialistiske læsning' af Rawls er fejlagtig. se også s.38, s.166 n.19.

² F.A.Hayek, 1976, s.7.

lovgivningen og brikkernes principper falder sammen og virker i samme retning, vil det menneskelige samliv glide let og harmonisk og ende lykkeligt og succesfuldt³.

Frihed - fundament eller instrument?

Det er velkendt, at frihed er en helt central værdi for Hayeks liberalisme. Men spørgsmålet er hvilken status den har. Svaret er ikke entydigt. Flertydigheden vedrør dels frihedens status, dels frihedsbegrebet som sådan. Hvad det første angår synes Hayek at mene, at friheden både er en *intrinsisk* værdi og kilde til mange andre værdier. Hayek ser sig selv som en dogmatisk forkæmper for en absolut og ubetinget individuel frihed. "A successful defence of freedom must (...) be dogmatic...", fastslår han, og videre: Det fri og åbne markedssamfund kræver afvisning af alle konkrete "concessions to expediency"⁴. Hvis der opstår en konflikt mellem frihed som intrinsisk værdi og andre værdier, f.eks. velfærd, ja, så er det sidstnævnte der må vige. Friheden som ubetinget værdi står over velfærd⁵. Der må ikke sælges ud af frihed til fordel for velfærd. Her er der muligvis et vist slægtskab med John Rawls, for så vidt dennes ide om retfærdighed som 'fairness' indebærer en prioritering således, at en lige fordeling af frihedsrettigheder altid er vigtigere end lige karrieremuligheder og hensynet til de dårligst stillede. Hayeks tankegang er på en måde også egalitaristisk: Udfra idealet om solidaritet er det vigtigere at være f.eks. materielt lige end materielt ulige og bedrestillet. Hayek synes analogt hermed at mene, at det er bedre, at alle er stillet lige med hensyn til frihed end at frihed er forskelligt fordelt og de bedrestillet; eller udtrykt på anden måde: Det er bedre at alles chancer er begrænsede, hvis blot alle har de samme, end at der hersker ulighed med hensyn til fordelingen af chancer samtidig med at alle har bedre velfærd. At frihed har intrinsisk værdi betyder, at den har værdi uafhængig af individets synsvinkel og oplevelse. Den er altså ikke god for en person i betydningen at øge dennes velfærd eller fremme hendes interesser. Den er snarere et gode i personens liv. Frihed skal da forstås som det menneskelige gode par excellence, som på en eller anden måde er sig selv nok analogt med tilstande som venskab eller indsigt, som de klassiske perfektionister fremhæver som intrinsiske værdier. Skulle Hayek da være en slags perfektionist analogt med Aristoteles eller Hegel, men med fokus på frihed alene, dvs. mene at frihed er det eneste menneskelige mål som udtryk for menneskelig perfektion? Denne 'konklusion' er vanskeligt at acceptere, når man sammenholder den med, at Hayek samtidig hævder, at frihedsbegrebet skal forstås negativt⁶. Når frihed traditionelt har været forfægtet på perfektionistisk vis, har begrebet typisk været forstået positivt som en tilstand eller evne, f.eks. Thomas Green der taler om en magt 'til at skabe sit liv' eller Bradley 'til at realisere sit sande selv'⁷. Men Hayek afviser eksplicit alle såkaldt positive frihedsbegreber⁸.

Jeg finder det svært at forstå, hvordan frihed skulle kunne have værdi uafhængigt af den person, der har den, eller uafhængigt af dem, der iøvrigt måtte nyde godt af den, dvs. uafhængigt af subjekter med oplevelser og velfærd⁹. Og når Hayek argumenterer for

³ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, 1759, part 6, kap.2.

⁴ F.A.Hayek, 1973, s.61.; F.A.Hayek, 1976, s.71. Desuden: Friheden er "...desirable for itself on ethical grounds.", F.A.Hayek, 1960, s.6.

⁵ F.A.Hayek, 1973, s.61; F.A.Hayek, 1960, s.6.

⁶ Imodsætning til det positive frihedsbegreb, jf. Isaiah Berlin i Miller, 1991, s.33 ff.

⁷ Henholdsvis Green, s.372; Bradley s.57.

⁸ Selvom han dog ikke kan undgå et vist substantielt indhold i sit negative frihedsbegreb. Det er ikke rent formelt, som Gray fremhæver, Gray 1990, kap.6. Desuden er det et spørgsmål om denne distinktion mellem negativ og positiv frihed egentlig drejer sig om frihedsbegrebet som sådan og ikke snarere om målet for eller indholdet i friheden, Gray 1990, kap.6, og som Maccullum påpeger i Miller, 1991, kap.5.

⁹ Sumner ...

frihedens berettigelse, så er det da også med dens gode konsekvenser for velfærd i fokus. Hayek præciserer mig bekendt ikke nærmere, hvad der skal forstås ved individuel velfærd. Men man kan få et fingerpeg ud fra, at Hayek afviser den almindeligt praktiserede statslige intervention med den begrundelse, at markedet dermed kommer til at allokere goder der ikke følger af individernes *præferencer*. Måske er det rimeligt at antage at han, som det er almindeligt blandt økonomer, tilslutter sig en variant af præferenceutilitarismen eller ønskeopfyldelsesteorien i forhold til, hvad der konstituerer velfærd.

Selvom Hayek altså hævder friheden som en absolut værdi, så er det friheden som kilde til andre værdier, der spiller hovedrollen samfundsøkonomisk. Hayek søger at vise, at friheden som en alment anerkendt værdi er kilde og betingelse for mange værdier herunder moralværdier. Han beskriver f.eks. friheden som "...the source and condition of most moral values." eller ligefrem "...the source of all values." ¹⁰. Friheden spiller nemlig den helt afgørende rolle for markedssamfundets effektivitet. Tankegangen er velkendt: Markedssamfundet bygger på udvikling, dvs. på en vedvarende vækst i ideer, viden og udvikling af ny teknologi. Dette forudsætter konkurrence mellem aktørerne på markedet og dermed en høj grad af frihed. Når alle konkret hævder og praktiserer frihed viser den sig at være et alment samfundsgode. Hensynet til samfundet eller civilisationen er således (måske) den væsentligste grund til at friheden skal forsvares som en absolut værdi ¹¹. Denne *instrumentelle* begrundelse har et dybere lag:

Forklaringen på hvorfor der er behov for frihed, hviler på hvad man kunne kalde Hayeks uvidenhedstese ¹². Denne kan sammenfattes således: Den menneskelige viden og forståelse er begrænset, hvorfor mennesket er fejlbarligt. Uvidenheden er uundgåelig, fordi al indsigt eller viden er betinget af en forventning eller et problem. Det enkelte menneske løser problemer ud fra sin synsvinkel og udvider dermed sin erkendelse, men udvider dermed også omfanget af sin uvidenhed. Dette beror på at besvarelsen af ét spørgsmål altid afføder nye spørgsmål, dvs. en række af ubesvarede spørgsmål. Altså med løsningen på ét problem viser der sig altid en række nye uløste problemer. Det paradoksale er derfor at den der ved mest, også er den der er i 'berøring' med størst uvidenhed.

Fremskridt på samfundsplan forudsætter en effektiv tilpasning til de stadige forandringer, der finder sted i den omgivende verden. Derfor kunne man tænke sig, at nogen ville forsøge at udnytte den viden, som er tilstede i samfundet mere effektivt, f.eks. ved at samle den på færre hænder for at skabe overblik. Problemet ifølge Hayek forbundet med denne videnscentralisering er, at man dermed risikerer økonomisk stagnation eller tilbagegang og dermed faldende velfærd. Begrundelsen er den enkle, at mens det nok er muligt at centralisere den relevante magt, så er det ikke muligt at centralisere den relevante viden. Dette hænger sammen med at viden ikke kun er sprogliggjort viden som f.eks. information. Viden består også i 'know how' eller ikke-artikulerede færdigheder, evner og handlemåder. Med andre ord: Viden indbefatter også dette at vide hvordan man gør noget uden at man kan redegøre for principperne. En sådan 'tavs viden' lader sig ikke på forhånd centralisere, fordi den er bundet til færdigheder i konkrete situationer ¹³. Så hvis et samfunds udvikling kun skal bestemmes af artikuleret viden, så vil man reelt kun udnytte en meget lille del af den viden, der faktisk er

¹⁰ F.A.Hayek, 1960, s.6, 420 n.6. og F.A.Hayek, 1967, s.230.

¹¹ F.A.Hayek, 1960, kap.2; 1976, s.8-9.

¹² F.A.Hayek, 1960, s.22ff; 1973, s.12ff; 1976, s.2,8. Hayek tilslutter sig i øvrigt Karl Poppers fallibilistiske, evolutionistiske erkendelsesteori.

¹³ Polanyi, 1958, kap.5, 6, og 1966; Ryle, 1949, kap.2.

tilstede og betyder noget i samfundet. Og dette vil alt andet lige begrænse nytænkning og kreativitet hvilket direkte skaber ineffektivitet. Dette er kernen i Hayeks kritik af totalitær social- og økonomisk planlægning. En kritik rettet mod planøkonomien i det hedengangne Sovjet, men også mod Oskar Langes marginalistiske socialisme. Om man tilstræber kontrol med efterspørgsel og udbud eller blot med udbud vil komme ud på et, hvis målet er effektiv koordination af efterspørgsel og udbud. Den totale kontrol sætter markedets prisdannelse helt ud af funktion, således at priserne mister forbindelsen med det de skulle være mål for, nemlig den relative knaphed på ressourcer og varer. Den delvise kontrol forsinker prisdannelsen unødigt, så den strøm af information som er nødvendig for optimal tilpasning til knappe ressourcer sløves¹⁴. Hayeks pointe er, at tilpasning foregår bedst ved at lade forskellige grupper eller individer tilpasse sig forskelligt alt efter deres specifikke 'know-how' - både forbruger og producent. Og derfor er det alt andet lige nyttigere, at ethvert individ er frit til at anvende den viden han eller hun er i besiddelse af i den konkrete situation, dvs. frit til at eksperimentere. Derfor bør vi antage eller tilpasse os den samfundsform i hvilken frihed er sikret bedst muligt. Denne er ifølge Hayek markedssamfundet (katallaxen) med fri prisdannelse¹⁵.

Et frit samfund kan tilbyde en person meget mere end hun kunne opnå alene, fordi den enkelte kan udnytte de andres hitte-på-som-hed, hvad enten det gælder mobiltelefoner, omfangsdræn eller prisvariationer som følger af andres dispositioner. Hayek udtrykker det på den måde at jo flere opgaver et menneske kan påtage sig at løse uden selv at ligge inde med den nødvendige viden og indsigt, jo mere fremskreden er civilisationen, dvs. jo mindre hver enkelt ved samtidig med at adgangen til anvendelse af den totale mængde viden i samfundet øges, jo større civilisation er der tale om. Pointen er, at i en høj civilisation vil alle individer være uvidende om det meste af den viden, de faktisk betjener sig af, men alle vil samtidig have gavn af den viden, de ikke besidder.

Betingelsen for at friheden kan løse denne opgave, dvs. fungere som katalysator for vækst, er at den skaber plads omkring den enkelte person. Hayek forstår derfor som nævnt frihed først og fremmest som negativ frihed. Men frihedsbegrebet er som nævnt ikke entydigt.

Frihedsbegrebet er ikke entydigt

Frihedsbegrebet optræder med forskellige formuleringer i forskellige værker¹⁶. Frihed er: a) "The state in which a man is not subject to coercion by the arbitrary will of another or others."; b) "...independence of the arbitrary will of another." Eller c); "...the possibility of a person's acting according to his own decisions and plans."; d) "...a state in which each can use his knowledge for his own purposes."

Der er forskel på (a) ikke at være tvunget af en andens vilkårlige vilje og så (b) at være uafhængig af en andens vilkårlige vilje. Altså der er forskel på vilkårlig tvang og vilkårlig påvirkning. At frihed kun består hvis man er uafhængig af andres vilkårlige vilje forlanger for meget. Det ville gøre frihed uforenelig med almindeligt samfundsliv, hvor menneskenes liv er forviklet med hinanden gennem mangfoldige intenderede og uintenderede konsekvenser af viljeshandlinger. Desuden er det jo netop en pointe hos Hayek, at individuel succes beror på afhængighed og udnyttelse af andres viden og gennem indirekte eller direkte påvirkning fra denne viden f.eks. via prisdannelsen. Denne påvirkning kan næppe undgå til

¹⁴ F.A.Hayek, 1960, s.37.

¹⁵ F.A.Hayek, 1960, s.29, 1984, s.25-36.

¹⁶ F.A.Hayek henholdsvis 1960, s.11-12; 1967, s.229; 1973, s.55-56; 1979, s.163.

tider at være vilkårlig, dels for så vidt den er uintenderet, dels for så vidt de præferencer, der styrer individers valg, næppe kan siges altid at være autonome, velovervejede præferencer.

Man vil på Hayeks vegne kunne afvise, at uintenderede konsekvenser per se skulle være vilkårlige, for hvis påvirkningen finder sted i overensstemmelse med god lov, som jeg vender tilbage til nedenfor, så er den pr. definition ikke-vilkårlig, dvs. principielt ordnet og forudsigelig på en rationel måde - og det uanset dens motivering eller oprindelse.

Med fokus på oprindelsen til præferencer er det rimeligt at skelne mellem tre typer præferencer: Præferencer der er autonome, socialiserede og indoktrinerede. Autonome præferencer forudsætter en distinktion mellem 1.ordens ønsker og 2.ordens ønsker, hvor sidstnævnte muliggør autonomi, dvs. dannelse af præferencer via kritisk refleksion. Socialiserede præferencer er præferencer som jeg bare har, dvs. har modtaget fra mine omgivelser. Jeg agerer på et 1.ordens niveau. Jeg er i stand til at forholde mig kritisk til mine ønsker dersom situationen gør det påkrævet, men forløber mit liv smidigt uden skuffede forventninger vil der ikke være nogen anledning til at forholde sig kritisk til præferencer overhovedet. Indoktrinerede præferencer er ligeledes præferencer som jeg har modtaget fra andre. Det afgørende er, at jeg slet ikke er i stand til at forholde mig kritisk til mine præferencer, hvis jeg er indoktrineret. Jeg vil nemlig ikke kunne se nogen grund til at forholde mig kritisk til dem.

Igen kunne Hayek hævde, at det afgørende for om der er tale om vilkårlig påvirkning eller ej er ikke præferencernes oprindelse, dvs. om de er autonome, socialiserede eller indoktrinerede, men måden hvorpå præferencer føres ud i livet på. Hvis det sker i overensstemmelse med god lov, sker det pr. definition på en ikke-vilkårlig måde.

Der er også forskel på (c) at handle efter egen beslutning og plan og (d) at bruge egen viden til egne formål. Sidstnævnte er forenelig med tvang, for så vidt man kan tvinges til at realisere et formål man har ved hjælp af den viden man har, men på et tidspunkt man ikke ønsker at realisere det. Helt analogt med bemærkningerne til præferencer gælder det, at viden kan være autonom, socialiseret eller indoktrineret. Hayek præciserer ikke nærmere, hvornår en viden er ens egen og hvornår ikke. Er det en nødvendig betingelse, at den er kritisk tilegnet, eller er det tilstrækkeligt, at man bare har den, når man anvender den?

Frihedsbegrebet er, som det er fremgået, ikke entydigt, men hvis jeg alligevel skal forsøge at bestemme et frihedsbegreb i Hayeks ånd, lyder det som følger: En fri person er 'en person der *kan* handle efter egen plan og formål på grundlag af egen viden og beslutning'¹⁷. For hvis man kan dette, er man ikke underlagt vilkårlig tvang, selvom man måske samtidig påvirkes vilkårligt og er underlagt en ikke-vilkårlig form for tvang. Men udtrykt således forudsætter frihedsbegrebet ikke, at en præference eller en indsigt er autonom, eftersom det er muligt at forfølge både socialiserede og systematisk indoktrinerede præferencer på grundlag af den viden, socialiseret eller indoktrineret, man nu engang har, og de beslutninger man træffer undervejs. Det mærkværdige er da at en person på en gang kan være offer for systematisk indoktrinering og dog fri.

Frihedsbegrebet er relevant

Frihedsbegrebet er altså ganske problematisk, som det vil blive yderligere uddybet nedenfor, og dog plausibelt. Samtidig er det en nødvendig betingelse for, at libertarianeren Hayeks negative frihed kan forenes med en omfattende velfærdsstat. Når jeg finder frihedsbegrebet

¹⁷ Formuleringen at enhver skal tillades at 'anvende sin egen viden til egne formål' er ifølge Hayek tænkt som en forbedring af Adam Smiths formulering i *Wealth of Nations*, at enhver skal være 'fri til at forfølge sine egne interesser på sin egen måde'. Hayek vil undgå, at frihed kædes sammen med selvviskhed, se F.A. Hayek, 1976, s.153 n.7.

relevant, så er det fordi det indebærer at frihed kun eksisterer som beskyttet af lov der udelukker *vilkårlige* overgreb. Det betyder at frihed skal opfattes som konkretiseret frihed, dvs. frihed fra noget bestemt som specificeres nærmere af loven. Det tror jeg er væsentligt. Negativ frihed er ofte blevet formuleret som fravær af ydre tvang overhovedet, men dermed også fravær af lov. Det er klart at ydre tvang er en mulig årsag til ufrihed, f.eks. i form af fysisk tvang, men dels tager det negative frihedsbegreb i denne betydning for meget med, som er irrelevant, f.eks. den nødvendighed der ligger i naturlove, dels er det næppe den form for ufrihed, der truer velfærden i velfærdsstaten. Den væsentligste trussel mod velfærd, er fravær af forudsigelighed. Uforudsigelighed gør det umuligt at planlægge og disponere for sit liv, så man er i stand til at håndtere det. Det kunne meget vel være denne intuition, der er den afgørende motivering for Hayek til at fokusere på 'fravær af vilkårlighed'. Selvom en lov kan tvinge og dermed gøre ufri, så mener Hayek, at hvis loven ikke udelukker forudsigelighed, så reducerer den friheden mindre end hvis den resulterede i vilkårlighed. Frihed gøres betinget af regelmæssighed. Regelmæssighed synes endda ikke blot at være en nødvendig betingelse for frihed, men slet og ret tilstrækkelig betingelse. Det er dette Hayek peger på, når han hævder, at frihed konstitueres af lov, der opfylder visse bestemte *retslige* betingelser. Disse betingelser er den klassiske liberalismes kriterier på god lov, som jeg her kort vil antyde: God lov (nomos) er kendetegnet ved at gælde for alle, hvilket den gør når den ikke henviser til specifikke grupper af personer, enkeltpersoner eller geografiske områder, dvs. lov skal henvise til anonyme individer, nulevende såvel som endnu ikke levende. God lov er formålsafhængig i betydningen, at den undlader henvisning til specifikke konsekvenser, der kun kan være kendt af et endeligt og begrænset antal individer. Men det er afgørende, at disse krav ikke opfattes som blot formelle krav. Hayeks forfatningsforslag¹⁸ tager sigte på at etablere institutionelle organer, der formår at artikulere rettens substans i forhold til indholdet af konkrete politiske beslutninger.

Lad mig illustrere denne pointe med sagen om Tvind-særloven fra 1996. Formålet med denne var at standse statsstøtten til alle såkaldte Tvindskoler, fordi disse angiveligt misbrugte støtten til andre formål indenfor 'Tvind-imperiet'. Der var med få undtagelser enighed blandt lovgiverne om at støtten skulle fratages Tvind, men en del tilhængere udtrykte betænkeligheder ved måden man påtænkte at gøre det på, nemlig gennem vedtagelse af en særlov for Tvind. Kritikerne var som nævnt enige i hensigten med loven, nemlig at stoppe Tvind, men krævede at det skete på en måde, som var i overensstemmelse med Grundloven¹⁹, hvilket for dem betød, at loven skulle formuleres som en almen lov. Særlove er et onde som bør undgås fremførtes det i klassisk liberalistisk ånd. Kunne loven formuleres uden at nævne skolerne ved navn, så ville den imidlertid ikke være en særlov, men i overensstemmelse med retten. Dette skulle så svare til idealet om lighed for loven, og alle frie skoler skulle netop ifølge kritikerne stilles lige for loven. Man lagde således tilsyneladende vægt på, at retten skulle gælde, men der har næppe været tale om ret i den substantielle betydning, som Hayek har i tankerne. Intentionen var at stoppe 32 skoler og loven blev udformet, så den fik denne virkning. Men Hayek kunne med rette indvende, at hvis hensigten med loven utvetydigt er at udelukke Tvindskolerne, og dette fuldt ud accepteres også af kritikerne af loven, og opgaven til juristerne i Justitsministeriet direkte er at udforme loven, så dette sker, så vil det være hykleri at tillægge lovens bogstav, dvs. navnsnævnelser nogen betydning. Det retslige spørgsmål er nemlig allerede med opgavens formulering reduceret til et spørgsmål om juridisk håndlag

¹⁸ F.A.Hayek, 1979, s.105-127.

¹⁹ Hvormed antageligvis mentes retten.

eller teknik. Hvor vidt en lov lever op til retten er ifølge Hayek ikke et spørgsmål om form, men om substans, dvs. intentionen med loven. Fokus er med andre ord på lovens ånd, ikke dens bogstav. Hayeks kritik af retspositivismen følger denne linie.

Frihed eksisterer således kun som beskyttet frihed, dvs. som et beskyttet råderum. I denne forstand er frihed relativ. Friheden opstår først i og med den artikuleres gennem loven, dvs. defineres og afgrænses af denne. Den tradition, Hayek dermed skriver sig ind i, er 'Rule of Law'-traditionen. Den minder om retsstats-traditionen bortset fra, at retsopfattelsen ikke er naturretlig, men evolutionistisk. Statsidealet svarer til retsstatstraditionens 'Rechtstaat'. Som modsætning hertil skal man se retspositivismens statsretsprincip ('Staatsrecht'), hvor lov betragtes som bemyndigelses-love, dvs. vedtægter som en magtfuld forsamling beslutter sig til for at realisere et konkret mål, f.eks. en konkret fordeling af samfundets goder eller en bestemt adfærd. Den logiske forskel på god og dårlig lov er, at god lov principielt er universel og bemyndigelseslove er singulære eller numerisk universelle. Strengt taget skulle Hayek mene, at de eneste tilladte love er love, der gælder for hele verden i nutid og al fremtid, dvs. love der er strengt universelle.

Lovidealet, hvis formål er at beskytte frihed, kan beskrives som et lighedsideal. Som Aristoteles har bemærket det, så kan alle blive enige om at lige skal behandles lige, men striden opstår, når man skal afgøre hvem der er lige²⁰. Retspositivisten Alf Ross viser i tråd hermed, at det afgørende ikke er lighedsidealet som sådan, men kriterierne²¹. Man kan roligt sige, at Hayek bekræfter både Aristoteles' bemærkning og Alf Ross' pointe. I forlængelse af 'Rule of Law'-idealet tilslutter han sig lighedsprincippet (lighed for loven), men er kritisk overfor kriteriernes antal (hvilket, som det vil fremgå, strengt taget ikke er helt konsekvent), og især deres tilblivelse. Der er for mange kriterier og de er frugter af en problematisk politisk praksis. Man kan tentativt beskrive den moderne velfærdsstat som et komplekst, statsligt kontrolleret system af ydelser og tjenester, som er tilgængelige for personer og grupper der opfylder de relevante kriterier. Groft sagt ligner systemet et forsøg på at bortrationalisere det personlige skøn, dvs. erstatte det med mekanisk regelfølge. Som yderste konsekvens kunne man tænke sig et system med et kriterium for enhver tænkelig situation, således at enhver borgers liv er regelstyret til fuldkommenhed, dvs. opfylder det sæt af relevante kriterier, der skal til for at staten kan sikre ham eller hende et godt liv. Dette ville være et eksempel på en totalitær stat af demokratisk tilsnit. Denne problemstilling er ikke ny, allerede Platon og Aristoteles diskuterede og afviste muligheden for at en regel eller et regelsæt udtømmende kunne 'dække' en person²². Men hvor de, alle forskelle til trods, anbefalede en kombination af indsigt og skøn til at kompensere for reglernes mangler, er Hayek grundlæggende skeptisk overfor ideen om, at der skal reguleres i detaljer med henblik på en retfærdig stat. Men hvis der skal reguleres, så skal det ske i overensstemmelse med god lov. Selvom det var teoretisk muligt udtømmende at beskrive en person ved hjælp af et omfattende sæt regler, ville det være forkert at omsætte reglerne i lov medmindre loven opfyldte de førnævnte betingelser. Alt andet ville reducere frihed og dermed velfærd.

Problemet med den moderne velfærdsstat er, at lovgiverne betjener sig af 'ad hoc'-kriterier, dvs. kriterier hvis gyldighed udelukkende beror på accepten af den konkrete sag med dens særlige mål som kriterierne er designet til. Kriteriernes gyldighed er sagsafhængig. Deres berettigelse er vilkårlig set udefra, dvs. set fra en borger-synsvinkel, for borgeren har

²⁰ Aristoteles, 1900, bog V.1131a ff. og Aristoteles, 1946, 3.bog, X,3-6, s.148-150.

²¹ Ross, 1953, kap.12.

²² Platon, Statsmanden, 293a-295b, s.158-164. Aristoteles, Statslæren, V, 8-10, s.123-125.

normalt hverken indsigt i sagen eller andel i kriteriernes tilblivelse og vil opleve dem som flygtige. At der er mange kriterier skyldes først og fremmest oprindelsen til kriterierne: De beror på den magt, der konstituerer sig i situationen, dvs. de afhænger af hvad der på et givet tidspunkt er politisk muligt. Det politisk mulige manifesterer sig for det meste gennem hvad man kunne kalde den politiske studehandel, dvs. nogle grupper sikrer sig hinandens støtte på bekostning af andre grupper. Den politiske praksis reduceres til at sikre det tilstrækkelige flertal bag en sag. Denne praksis blomstrer i et demokratisk system, hvor flertalsprincippet er det afgørende princip, for der behøver man alt andet lige kun at tage hensyn til hvad der kræves for at få et flertal. Og da det politisk mulige ikke er statisk, det flytter sig med behovet for tilpasning til den omskiftelige omverden, så skifter også studehandlens parter over tid, nye kriterier beslutes, føjes til eller erstatter tidligere alt efter sagernes karakter. Konsekvensen er en høj grad af tilfældighed (uforudsigelighed).

I forlængelse af sit synspunkt at frihed og dermed velfærd beror på lovfæstet regelmæssighed, ønsker Hayek præcedensprincippet indført på lovgivningsområdet. Hvis lovgivere er forpligtede til kun at beslutte kriterier, der kan gælde i en lang periode fremover, og dermed gør kriteriernes gyldighed uafhængig af den konkrete sag, der udgør problemet eller anledningen, så er det muligt at begrænse 'ad hoc'- eller 'sag til sag'-praksis. Han foreslår selv en ny forfatningstype med henblik på at hæmme denne praksis. Pointen er ikke at afvise realpolitik som sådan, men at afvise, at den bør stå alene. Hayek mener selv, at præcedensprincippet faktisk vil begrænse mængden af kriterier. Men antog man nu, at aktørerne vænnede sig til denne tænkemåde og udviklede mange præcedensbaserede indgreb, ja så måtte Hayek dog mene, at det er rimeligt med mange kriterier og de tilhørende indgreb. Det er denne konsekvens der forpligter Hayek på en måske omfattende velfærdsstat.

Frihedsbegrebet er inadækvat

Hayeks frihedsbegreb er på trods af en vis plausibilitet som nævnt også ganske problematisk. Hvis et frihedsbegreb medfører, at man på én gang kan være fri og systematisk indoktrineret, så er der grund til skepsis. Lad mig prøve at uddybe dette. Der er to former for tvang, vilkårlig og regelbundet. Det er nødvendigt at anvende regelbundet tvang for at forhindre vilkårlig tvang²³. Skadelig tvang er utvetydigt forbundet med vilkårlighed, hvorimod tvang der er forbundet med regelmæssighed og forudsigelighed er frugtbar, ja egentlig slet ikke er tvang. Denne 'snæverhed' i begrebet tvang og følgelig begrebet frihed er som antydning flere gange central for Hayeks velfærdsliberalisme. Det afgørende bliver nemlig dermed måden, hvorpå indgreb finder sted, ikke om de finder sted og hvad deres formål er. Denne opfattelse af frihed har med rette givet anledning til kritik²⁴. God lov hævdes at konstituere frihed og kan derfor pr. definition ikke krænke frihed, men spørgsmålet er om dette frihedsbegreb er adækvat?

Man kunne f.eks. tænke sig et markedsbaseret samfund, hvor staten ikke ejer produktionsmidlerne og skatteopkrævning finder sted i overensstemmelse med god lov. I dette samfund ønsker staten at tilgodese alle borgere og vil derfor gribe ind i den økonomiske proces med henblik på at dreje produktionen væk fra luksusvarer til basisvarer, så ingen sulter. Staten vælger indkomstudjævning til indirekte at kontrollere anvendelsen af produktionsmidlerne. Dette sker ved, at staten fastsætter en meget høj, almen og ensartet skatteprocent, således at markedet indskrænkes til en smal stribe. Uden for markedet lader staten så distribuere spisebilletter eller mærker på bestemte varegrupper, som ombyttes for varerne.

²³ F.A.Hayek, 1960, s.144.

²⁴ Calvin M. Hoy, 1984. Tankegangen gengives i det følgende.

Man kunne så spørge, hvilken type stat er mest fri: Den beskrevne markedsstat med meget høje skattesatser og stor grad af omfordeling, som bygger på universelle, ikke-vilkårlige indgreb (god lov), eller en egentlig interventionist-stat med lave skattesatser, som sjældent blander sig i markedet, men hvor de indgreb, der finder sted, dog er vilkårlige? Det følger af Hayeks frihedsbegreb, at markedsstaten er mest fri, fordi alle indgreb er i overensstemmelse med god lov. Men intuitivt forekommer dette forkert. Markedsstaten forekommer klart mere restriktiv end interventioniststaten, når man tager i betragtning at de almengyldige indgreb har permanent karakter, mens interventioniststatens indgreb er sjældne, og dette indikerer at tvang og dermed frihed skal forstås bredere end hvad Hayek gør den til. Selvom om han har fat i et væsentligt træk ved frihed, mener jeg han fokuserer vel meget på typen af tvang (at den er regelbundet) og for lidt på mængden af tvang, som jo både kan gøres op efter intensitet og varighed. Pointen er, at frihed ikke blot er et spørgsmål om fravær af en bestemt type af tvang. Regelmæssige ind- eller overgreb kan også krænke frihed. De er nemmere at tilpasse sig end vilkårlige overgreb, fordi de er forudsigelige, men selvom forudsigeligheden gør dem håndterbare i en væsentlig forstand er de ikke dermed harmløse²⁵. En væsentlig trussel mod velfærd er reduceret, nemlig vilkårlig tvang, men spørgsmålet er om ikke Hayek samtidig lukker en anden væsentlig trussel ind, regelmæssig tvang, når han lader regelfølge konstituere frihed. Undertrykkelse camoufleret som frihed. En trussel, det oven i købet ville være vanskeligt at kritisere, fordi det ville svare til at kritisere, at man er fri.

For at sætte frihedsbegrebet i relief kan man analogt med aktøren i diverse computerspil tænke sig en person, hvis handlemuligheder gennem almene regler er begrænset til tre valg: Han kan enten blive stående, gå tilbage eller gå frem. Det er de muligheder, han har. Hvis disse forhold gælder alle personer, så er de alle frie. Dette, ikke at kunne handle nøjagtig som man måtte have lyst til, er ikke det samme som at være underlagt skadelig tvang, hvis blot alle er omfattet af begrænsningen, er Hayeks position. Også selv om reglerne er skabt af lovgivere. Den enkelte aktør kan nemlig anvende sin egen viden til at bevæge sig i retning af det mål han har. Der er f.eks. gode grunde der peger i én retning, mindre gode i den modsatte retning, og dårlige der anbefaler ham at blive stående. Selv om alle underlagt de almene rammer ville vælge de samme gode grunde og handle på samme måde, er de ikke ufri. Hayek må så vidt jeg kan se endda acceptere, at selv hvis der på grund af gældende regler kun var givet én mulig (type) vej ud af en konkret situation, så valget eller beslutningen måtte dreje sig om at opretholde status quo eller gå videre, ville der ikke være tale om tvang, hvis blot det gjaldt for alle, at der kun var én tilladelig handlingstype udover status quo, ja endda også hvis det ikke var en mulighed at opretholde status quo, for dette ville egentlig blot svare til, at alle adlød den samme naturlov. Altså selvom enhver uden videre ville kunne forudsige deres valg er de frie i kraft af at de rammer, der gælder, er almengyldige. Konsekvensen af denne opfattelse er, at man må tilskrive en elev fuld handlefrihed i et højt kontrolleret læringsmiljø alá den type B.F.Skinner anbefaler, hvor der eksempelvis kun er én mulighed for at komme videre i systemet. Eleven er fri, når hun beslutter sig for den eneste mulige vej videre i systemet. Konsekvensen af Hayeks frihedsbegreb er dermed, at en endog meget omfattende velfærdsstat baseret på 'god lov' er fuldt overensstemmende med frihed og derfor acceptabel. Endda også selvom alle præferencer og anvendt viden er produkt af systematisk indoktrinering, hvis blot denne finder sted efter 'god lov'.

²⁵ Det er ikke tilstrækkeligt at betone, at skoen trykker på en bestemt måde, når det også betyder noget, hvor hårdt og hvor længe ad gangen den trykker.

Staten må alt - undtagen diskriminere

Det er klart, at for at man med rimelighed kan opfatte en menneskeskabt lov analogt med en naturlov, må dens form, substans og tilblivelse opfylde visse krav, lignende dem som er udtrykt i den klassiske liberalismes kriterier på god lov. Hayeks forfatningsforslag indebærer en folkevalgt forsamling med opgaven at sikre, at enhver lovgivning uanset dens motivering lever op til sådanne krav. I eksemplet ovenfor foretager staten sit indgreb i overensstemmelse med god lov i og med den fastsætter en meget høj, almen og ensartet skatteprocent. Denne type indgreb er tilladelig statslig intervention, fordi statens handlinger ikke diskriminerer mellem individer. Normalt vil man sige, at diskrimination er, når f.eks. to personer, der har krav på samme behandling fordi de falder under samme regel, ikke får samme behandling. Men jf. ovenfor synes Hayek at mene, at diskriminering ikke så meget finder sted på trods af gældende kriterier, men snarere ved hjælp af kriterier. Hvad der synes rimelig forskelsbehandling er i egentlig forstand urimelig diskrimination: De tilfældige flertal i den politiske praksis anvender kriterierne til at fremme særinteresser, dvs. kriterierne fungerer som et formelt dække for særinteresser (eksempelvis tilhængerne af en lovgivning mod Tvind som samtidig var imod Tvind-særloven pga. dens 'bogstav'). Da Hayek som nævnt mener at denne lovgivningspraksis truer frihed og velfærd, mener han at al lovgivning i stedet bør have et generelt formål. Hvis alt hvad staten foretager sig er i overensstemmelse med generelle, forudsigelige og ikke-partiske regler, er dens handlinger legitime; og så er der egentlig slet ikke tale om intervention ²⁶.

"We would not call it interference if we oiled a clockwork, or in any other way secured the conditions that a going mechanism required for its proper functioning. Only if we changed the position of any particular part in a manner which is not in accord with the general principle of its operation, (...), can it properly be said that we have interfered. The aim of interference thus is always to bring about a particular result which is different from that which would have been produced if the mechanism had been allowed unaided to follow its inherent principles" ²⁷

Staten kan legitimt gribe ind i økonomisk aktivitet, når blot den lever op til lovidealet. Men dette sidste er til gengæld påkrævet, fordi markedssamfundets succes beror på, at hvert individ i samfundet kan fungere på den måde, at det tilpasser sig alle de forskellige faktorer, lokale, regionale såvel som nationale og internationale, der indvirker på det; en tilpasning der foregår ved, at individet afstemmer sine forventninger, hensigter og handlinger efter dem. Dette kan kun ske ved, at det har mulighed for at anvende sin egen private viden (jf. frihedsbegrebet). Resultatet er ideelt set en dynamisk, situationsbundet og i princippet flygtig ligevægt i den forstand, at hvert enkelt individs forventninger gennem en fortsat proces stemmer overens med de faktiske konsekvenser. Men denne forventningsopfyldelse, denne dynamiske 'tilstand', er særdeles sårbar. Den kan tentativt beskrives analogt med den aristoteliske midte mellem for meget og for lidt. Den er et situationsbestemt 'lige tilpas'. Betragtet over tid er ligevægten dynamisk, for hvad der er 'lige tilpas' skifter fra situation til situation, og samfundslivet består af mange situationer der afløser hinanden, således at midten skal realiseres igen og igen.

²⁶ F.A.Hayek, 1960, s.221-222; se også 1973, s.92-93.

²⁷ F.A.Hayek, 1976, s.128-129.

Når Hayek afviser neoklassikens generelle ligevægtsteori, er det fordi den er ude af stand til at håndtere virkelighedens marked, idet den egentlig blot viser, at en generel ligevægt er logisk mulig givet visse aktørforudsætninger, men ikke fortæller noget om hvordan ligevægte bliver til i virkelighedens verden. Den er statisk og derfor praktisk uanvendelig. Når den så alligevel har en vis appel, skyldes det ifølge Hayek, at den giver næring til illusionen om, at et socialt optimum findes (f.eks. en pareto optimal fordeling af samfundets ressourcer), som man ved en blanding af politisk behændighed og social ingeniørkunst kunne realisere. Dette er en fatal misforståelse ifølge Hayek, og den har skabt nogle af de mest undertrykkende samfund i det 20. århundrede. Hayek forsøger alternativt at indfange markedets dynamiske karakter, de mange skiftende situationer som kræver tilpasning.

Problemet er, at ensidige eller singulære, målrationelle indgreb fra en 'blind' og mægtig aktør som staten forrykker balancen og dermed muligheden for ligevægt. Priserne mister forbindelsen med det, de skal være mål for, ressourceknaphed, de formidler falsk information: De afspejler statens indgreb og hensigt, men ikke den faktiske ressource-tilstand. Dette er jo faktisk meningen med et ensidigt, statsligt indgreb, f.eks. ud fra en ide om et socialt optimum, der ønskes realiseret. Staten kan ligesom enhver anden markedsaktør kun handle med et begrænset perspektiv, men dens indgreb har normalt langt større potentiale og rækkevidde end nogen anden aktørs, både økonomisk og i kraft af indgrebenes lovkarakter, som ofte indebærer tvang og mulighed for sanktion. Og medtager man samtidig den almindelige politiske praksis, som bevirker, at indgreb bygger på studehandlens relativt tilfældige interesseafvejning, forstærkes vilkårligheden. Derfor er statslig indgriben ofte skadelig. Indgrebene

"...refer to a part of a system of interdependent actions determined by information and guided by purposes known only to the several acting persons but not to the directing authority." ²⁸

Indgreb i overensstemmelse med god lov, svarende til at lade præcedens råde, mener Hayek derimod svarer til 'at smøre urværket', dvs. er at ligne med et indgreb, der er med og ikke imod mekanismen. Går staten ud over, hvad god lov dikterer, er den en trussel mod markedssamfundet og dets borgere. Hayek definerer på denne baggrund intervention som en

"...isolated act of coercion, undertaken for the purpose of achieving a particular result, and without committing oneself to do the same in all instances where some circumstances defined by a rule are the same" ²⁹

Intervention i denne betydning hæmmer individernes mulighed for at tilpasse deres forventninger til hinanden og til de faktiske konsekvenser, dvs. forhindrer markedssamfundet som helhed i at maksimere chancerne for et vilkårlig valgt individ, hvilket er det afgørende kriterium på det bedste samfund ³⁰.

Hvad der er det bedste samfund skal således måles på 'den mængde af chancer, som det tilstår alle sine medlemmer'. Bemærk at kriteriet rummer to elementer: Et indirekte

²⁸ F.A.Hayek, 1973, s.51.

²⁹ F.A.Hayek, 1976, s.129.

³⁰ F.A.Hayek, 1976, s.132.

princip for social velfærd baseret på handlefrihed, hvad jeg vil kalde 'chancemaksimering', og et fordelingsprincip som fastslår at chancerne skal fordeles ligeligt i den betydning, at 'hvem som helst' skal have samme mulighed udfra lovgivning og marked. De to principper kunne tænkes at komme i konflikt med hinanden, men Hayek vil givetvis mene at markedet er i stand til at samordne de to hensyn, dvs. ramme en situationsbestemt midte eller ligevægt. Betingelsen for denne lige fordelte chancemaksimering må være, at staten sikrer, at friheden er indskrænket eller udvidet til et punkt, et socialt optimum, hvor alle har samme mængde af en og samme type frihed: Frihed konstitueret af lov.

Når det drejer sig om vurderingen af lovene, så bekender Hayek sig til en variant af utilitarismen, man kunne beskrive som en indirekte utilitarisme³¹, dvs. en variant der hverken er en handlings- eller regelutilitarisme, men snarere en systemutilitarisme³². Pointen er at den eneste nytte, det er muligt at vurdere, er nytten af et regelsystem som helhed, hverken den enkelte handling, hvis virkning spiller sammen med virkningerne af mange andre handlinger; ej heller den enkelte regel, hvis virkning, når nogen følger den, afhænger af virkningen af andre fungerende regler. Nyttens af f.eks. et retssystem skal altså ikke vurderes på enkeltsager eller retsregler taget for sig, men på systemet som helhed. Det kan dog være vanskeligt at forstå, hvordan dette nærmere skulle gribes an, især fordi det må være vanskeligt at holde systemer eller kulturer i et samfund ude fra hinanden. Grænserne er næppe særligt skarpe. Men tænkte man sig at dette problem var løst, hvordan skulle den enkelte kultur etablere den fornødne refleksive distance? Altså, hvordan afgør en kultur nytten af sine institutioner, egne normer og regler, når det er selv samme institutioner, normer og regler, der konstituerer kulturen og dens medlemmers tankeindhold?

Et muligt svar kunne være en strategi, der anlægger en ekstern synsvinkel og f.eks. vurderer kulturen på, hvor vidt den lever op til en anden, måske overordnet kulturs standarder; eller alternativt blot registrerer, hvor vidt kulturen er eksempel til efterfølgelse, dvs. i hvilket omfang andre kulturer efterligner og dermed gradvist assimileres i dens praksis. Et eksempel kunne være markedet, hvis 'logik' gradvist vinder indpas i andre kulturer eller systemer, f.eks. indenfor uddannelsessystemet. Kriterier i en sådan vurdering kunne være vækst og ekspansion. Men dette ville bla. indebære det helt uacceptable, at en kultur med vækst er en nyttig kultur uanset dens følger for sig selv på lang sigt, og for andre mindre nyttige eller levedygtige kulturer, der fungerer i fredelig sameksistens.

En anden mulighed er en såkaldt system-intern evaluering, som går på mængden og karakteren af konflikter og måden man løser dem på. Dette er Hayeks opfattelse: Dersom regelsystemet resulterer i en konfliktfri handlingsorden, er det et frugtbart system uanset om det måtte rumme regler, der er logisk uforenelige. Hayek hævder, at en sådan kultur alt andet lige vil resultere i vækst og ekspansion. Men samtidig indebærer dette svar selvfølgelig mulighed for, at en nyttig kultur skrumper ind som følge af konkurrencen med andre som efter definitionen er mindre nyttige kulturer. Det er således ikke givet, at det er den mest nyttige kultur der dominerer; og en dominerende kultur kan befinde sig i den paradoksale situation at den på en række områder har pligt til at afvikle sig selv til fordel for en mere nyttig, men svagere kultur.

Hayek vil hævde, at markedssamfundet repræsenterer den mest nyttige kultur - baseret på frihed til gavn for velfærd. Regelsystemets vigtigste funktion er handlingskoordination, dvs. at fremme individers handlemuligheder og præferenceopfyldelse. Det er regler

³¹ Gray, 1989, kap.8; Hayek, 1976, s.18,22.

³² Hayek, 1976, s.5,23,24ff.

primære funktion, at lette den gensidige tilpasning af forventninger til hinanden og dermed maksimere chancerne for i princippet anonyme individer, hvilket alt andet lige må betyde maksimering af enhvers chancer for at få opfyldt sine ønsker.

Afsluttende bemærkninger

Skal jeg kort sammenfatte den rolle staten tildeles i Hayeks politiske filosofi, så er den begrænset til to hovedfunktioner³³. Den første er at underbygge og understøtte god lov og dermed på engang frihed og velfærd. Den anden funktion er en egentlig servicefunktion, hvor staten bidrager med almenyttige tjenesteydelser, der ikke følger af markedets egen allokering (når markedet svigter). Det kan være internalisering af eksterne effekter eller det kan dreje sig om tilvejebringelse af kollektive goder. Når det f.eks. gælder eksterne effekter, så skal de så vidt mulig internaliseres gennem frivillig overenskomst³⁴, dvs. indenfor en af staten garanteret retslig-politisk ramme svarende til god lov. Dette kunne være et eksempel på smidig konfliktløsning. I denne funktion skal staten betragtes som én (service-) organisation blandt andre. I begge funktioner skal al indgriben begrænse sig til at have et alment sigte. Men der synes ikke at være nogen principielle begrænsninger på antallet af servicefunktioner, som staten kunne påtage sig³⁵. Så vidt jeg kan se giver Hayeks politiske filosofi derfor plads til en bred vifte af liberale positioner: Fra den omsorgsorienterede socialliberale til den kynisk, egocentrerede individualist. Det afgørende er som beskrevet måden, hvorpå indgreb finder sted. Den logiske konsekvens er, at Hayek fuldt og helt skulle gå ind for en omfattende velfærdsstat, hvis blot den bygger på god lov. Spørgsmålet er i anden omgang, i hvilket omfang det er praktisk muligt at lave en velfærdsstat på Hayeks præmisser. Her tænker jeg på om 'regelfølge'-tankengangen er adækvat. Selvom mennesket er et regelfølgende dyr, når det stræber efter at realisere sine mål, er det et spørgsmål om det politisk er i stand til at begrænse sig til kun at træffe beslutninger, som det er rationelt at lade danne præcedens. Man kan med Jeremy Bentham have sine tvivl

"... in principle and in practice, in a right track and in a wrong one, the rarest of all human qualities is consistency"³⁶.

Desuden kan man have sine tvivl om hvor effektiv en politik man kan gennemføre på basis af almen lovgivning, som hverken eksplicit eller implicit må henvise til egenavne eller geografiske lokaliteter. Selv en miljøregulering ved hjælp af salgbare forureningsrettigheder, der altså i et vist omfang foregår på markedets præmisser, må forudsætte lokalt funderede standarder for acceptabel emission. Hvad miljøet kan tåle af miljøfremmede stoffer er ikke jævnt fordelt, men afhænger af mange lokale forhold. Dertil kommer så, at frihedsbegrebet er inadækvat; Hayeks velfærdsstat kan krænke frihed.

Men på trods af denne skepsis er der efter min mening en væsentlig ting i præcedenstankegangen som bør fremhæves. Hvis de grundlæggende værdier er frihed og velfærd, hvis tryghed er en nødvendig betingelse for velfærd, og hvis en basal regelfølge er nødvendig betingelse (men ikke tilstrækkelig betingelse) for handlefrihed, så forudsætter både velfærd og frihed grundlæggende basal forudsigelighed. Dette taler for at lægge øget vægt på præce-

³³ F.A.Hayek, 1973, s.48.

³⁴ F.A.Hayek, 1979, s.43-46.

³⁵ Jf. citatet fra side 1, Hayek, 1996, s.7.

³⁶ Jf. Jeremy Bentham, 1970 (1789), s.14.

denstankegangen i forfatningspolitisk sammenhæng. I denne forbindelse er det måske interessant, at Højesteret siden har underkendt den førnævnte Tvind-særlov med den begrundelse at lovindgrebet, fordi det afskar Tvindskolerne for en domstolsprøvelse af deres tilskudsberettigelse, reelt er en afgørelse på en retstvist og dermed et indgreb i borgernes retssikkerhed. Højesteret har således afvist en særlov. Og hvis denne retsafgørelse på det politiske område danner præcedens, så retten også fremover tager politiske afgørelser op til overvejelse, svarer det til, at retten i Hayeks ånd er værn mod vilkårlige politiske lovindgreb.

Litteratur

- Aristoteles 1900, Den Nicomachæiske Etik i John Burnett The Ethics of Aristotle, Methuen & Co, London.
- Aristoteles 1946, Statslæren, Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag.
- Jeremy Bentham 1789, An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, Clarendon Press, Oxford, (1789)
- John Gray 1990, Liberalisms, Routledge, London. (1989)
- F.A.Hayek 1960, The Constitution og Liberty, Routledge and Kegan Paul, London.
- F.A.Hayek 1967, Studies in Philosophy, Politics and Economics, Routledge and Kegan Paul, London.
- F.A.Hayek 1984, 1980s Unemployment and the Unions, Hobart Paper 87.
- F.A.Hayek 1985, New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas, Routledge and Kegan Paul, London. (1978)
- F.A.Hayek 1973, Law, Legislation and Liberty, Routledge and Kegan Paul, London, vol.1.
- F.A.Hayek 1976, Law, Legislation and Liberty, Routledge and Kegan Paul, London, vol.2.
- F.A.Hayek 1979, Law, Legislation and Liberty, Routledge and Kegan Paul, London, vol.3. (Vol.1-3 samlet 1982).
- Calvin M.Hoy 1984, A Philosophy of Individuel Freedom, Greenwood Press, London.
- D.Miller (ed) 1991, Liberty, Oxford University Press.
- Robert Nozick 1974, Anarchy, State and Utopia, Blackwell, Oxford. (1974)
- Platon 1995, Statsmanden, Hans Reitzels Forlag.
- M.Polanyi 1958, Personal Knowledge, London.
- M.Polanyi 1966, The Tacit Dimension, Library of Congress, Gloucester, Mass, Peter Smith. (1966)
- Alf Ross 1953, Om Ret og Retfærdighed, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, Kbh. (1953)
- Gilbert Ryle 1949, The Concept of Mind, Penguin Books, London. (1949)